

Krzysztof Stefański

 <https://orcid.org/0000-0002-9686-7463>Uniwersytet Łódzki
Instytut Historii Sztuki

Zapoznane dzieło Jana Styki w kościele ojców jezuitów w Łodzi

The forgotten work of Jan Styka in the church of the Jesuits in Łódź

Streszczenie. Obecny kościół ojców jezuitów w Łodzi pw. Najświętszego Serca Jezusa to dawny (do 1945 r.) kościół ewangelicko-augsburski pw. św. Jana Ewangelisty, wzniesiony w latach 1880–1884. W jego ołtarzu głównym zawisło dzieło Jana Styki zatytułowane *Chrystus nauczający uczniów i rzesze ludu*, ufundowane przez jednego z najbardziej znanych łódzkich przemysłowców Juliusza Kunitzera. Obraz powstał w ciągu 1885 r., a w kościele został zawieszony w styczniu następnego roku. Wzbudził duże zainteresowanie w Łodzi i w Warszawie. Jego surowa forma artystyczna dostosowana została do wymogów kultu luterańskiego.

To zdecydowało zapewne, że w momencie przejęcia kościoła w 1945 r. przez jezuitów obraz został zdjęty z ołtarza głównego i przeniesiony na emporę. Tam znajdował się przez kilkadziesiąt lat. Zainteresowano się nim dopiero pod koniec ubiegłego stulecia, kiedy rozpoczęto renowację świątyni. Obraz został poddany konserwacji i pojawiły się plany jego zawieszenia na ścianie prezbiterium. Do dziś nie zostały jednak zrealizowane. Obraz znajdował się przez kilka lat w domu zakonnym ojców jezuitów, a obecnie zawisł na tylnej ścianie towarzyszącej kościołowi kaplicy św. Krzysztofa. To wysokiej klasy dzieło sztuki religijnej, jedno z najlepszych w dorobku Styki, którego losy są znamienne dla przemian zachodzących w Polsce po 1945 r., wciąż czeka na docenienie i właściwe wyeksponowanie.

Słowa kluczowe: malarstwo religijne XIX wieku, sztuka Łodzi XIX wieku, Jan Styka, Juliusz Kunitzer

Summary. The current church of the Jesuit fathers in Łódź (The Sacred Heart of Jesus) is the former Evangelical-Augsburg church of Saint John the Evangelist, built in 1880–1884. On its main altar there is a work by Jan Styka entitled *Christ Teaching the Disciples and the Crowd*, funded by one of the most famous industrialists from Łódź, Juliusz Kunitzer. The painting was created in 1885 and hung in the church in January of the following year. It aroused great interest in Łódź and Warsaw. Its raw artistic form was adapted to the requirements of Lutheran worship.

This probably resulted in the fact that when the church was taken over by the Jesuits in 1945, the painting was removed from the main altar and moved to the gallery, where it stayed for several decades. Interest in it came only at the end of the last century, when the renovation of the temple began. The painting underwent conservation and plans were made to hang it on the wall of the presbytery. However, they have not been

implemented to date. The painting was kept in the Jesuit monastery for several years, and is now hung on the back wall of the chapel of St. Christopher. This high-class work of religious art, one of Styka's best works, the fate of which is significant for the changes taking place in Poland after 1945, is still waiting to be appreciated and properly exposed.

Keywords: religious painting of the 19th century, art of Łódź of the 19th century, Jan Styka, Juliusz Kunitzer

Do najciekawszych zabytkowych budowli sakralnych Łodzi należy dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty, od 1945 roku funkcjonujący jako kościół katolicki ojców jezuitów pw. Najświętszego Serca Jezusa. Wzniesiono go w latach 1880–1884 według planów berlińskiego architekta Ludwika (Louisa) Schreibera, nadając mu kształt neoromańskiej trójnawowej bazyliki o ciekawie ukształtowanej trójwieżowej fasadzie (il. 1–2). O artystycznych walorach świątyni decydują także wystrój wnętrza i wyposażenie, fundowane przez łódzkich fabrykantów wyznania luterańskiego, które były uzupełniane jeszcze długo po zakończeniu budowl¹.

Jednym z pierwszych elementów wyposażenia kościoła był ufundowany przez przemysłowca Ludwika Meyera ołtarz główny, którego neoromańskie formy dostosowane zostały do stylu świątyni. Jest to ołtarz dębowy o kompozycji trójskrzydłowej. W trójdzielnej nastawie dominuje część środkowa z dużą wnęką zamkniętą arkadą i obwiedzioną profilowaniem. Obecnie wypełnia ją obraz z wyobrażeniem Najświętszego Serca Jezusa. Boczne niższe skrzydła wypełnione są arkadowymi prześwitami, w których umieszczono drewniane figury św. Piotra (po prawej) i św. Pawła (po lewej). Górą znajdujemy zaś baldachimowe pinakle z umieszczonymi weń małymi figurami czterech ewangelistów: św. św. Mateusza i Łukasza (po lewej) oraz Marka i Jana (po prawej) (il. 3).

Pierwotnie ołtarz ozdobiło dzieło polskiego malarza Jana Styki *Chrystus nuczający uczniów i rzesze ludu* (il. 4)², ufundowane pod koniec 1885 roku przez znanego przedsiębiorcę łódzkiego Juliusza Kunitzera (1843–1905) (il. 5)³. Był on współwłaścicielem jednego z największych łódzkich zakładów włókienniczych Heinzel i Kunitzer, później znanych jako Widzewska Manufaktura, współzałożycielem łódzkich tramwajów elektrycznych oraz aktywnym działaczem gospodarczym i społecznym. Zastrzelony został w trakcie rewolucji 1905 roku w tramwaju przez bojówkę PPS Frakcja Rewolucyjna⁴. Obraz Styki, powstały na zamówienie

1 ANGERSTEIN 1909, s. 7–8; DIETRICH [1934], s. 14–15.

2 Ilustracja nr 4, pochodząca z jubileuszowej publikacji parafii św. Jana Ewangelisty wydanej w 1934 r., jest jedynym źródłem ikonograficznym ukazującym dzieło Jana Styki w jego pierwotnej lokalizacji.

3 ANGERSTIEN 1909, s. 8; DIETRICH [1934], s. 14.

4 PEŁKA 1971; BADZIAK 1997.

łódzkiego fabrykanta, znajdował się w ołtarzu przez dokładnie 60 lat, do 1945 roku, gdy po przejęciu kościoła przez jezuitów został zastąpiony dziełem odpowiadającym nowemu wezwaniu świątyni. Łódzka praca Styki nie jest odnotowywana w literaturze i wydaje się być całkowicie zapomniana. Jej znaczenie, jako jedynego dzieła autorstwa znaczącego polskiego twórcy, jakie znalazło się w wystroju łódzkich budowli sakralnych w okresie przed 1914 rokiem, a także wysoka ranga artystyczna sprawiają, że warta jest przypomnienia.

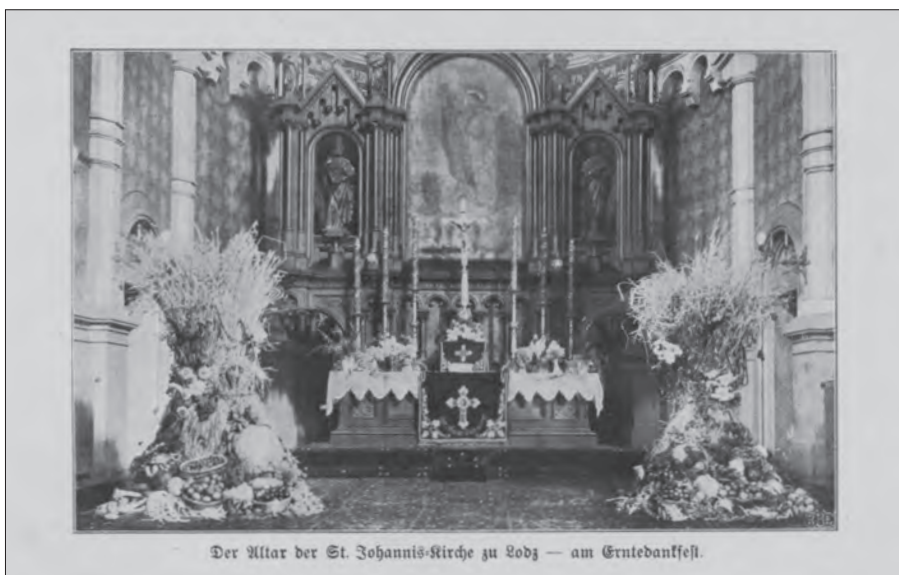
1. Ludwik (Louis) Schreiber, Kościół jezuicki Najświętszego Serca Jezusa (dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty) w Łodzi, 1880–1884, fasada; za: Bronisław Wilkoszewski, *Widoki m. Łodzi*, Łódź 1896

2. Ludwik (Louis) Schreiber, Kościół jezuicki Najświętszego Serca Jezusa (dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty) w Łodzi, 1880–1884, fasada; fot. K. Stefański, 2017

3. Ludwik (Louis) Schreiber, *Kościół jezuicki Najświętszego Serca Jezusa (dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty) w Łodzi, 1880–1884, prezbiterium z ołtarzem głównym; fot. K. Stefański, 2017*

4. Ludwik (Louis) Schreiber, *Kościół jezuicki Najświętszego Serca Jezusa (dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty) w Łodzi, 1880–1884, prezbiterium z ołtarzem głównym i widocznym obrazem Jana Styki; za: Dietrich Joseph, 50 Jahre göttlicher Barmherzigkeit. Festschrift anlässlich der 50-jährigen Jubiläums der evang.-luth. St. Johannismgemeinde zu Lodz, Łódź [1934]*

5. Juliusz Kunitzer (1843–1905);
fot. archiwalna ze zbiorów autora

Autor obrazu, Jan Styka (il. 6), znany jest przede wszystkim jako współtwórca *Panoramy Raclawickiej* i kilku innych tego typu panoram, modnych na przełomie XIX i XX wieku. Styka, urodzony we Lwowie w 1858 roku, tam zdobył podstawowe wykształcenie plastyczne, a po zdaniu matury wyjechał na studia do wiedeńskiej Akademii Sztuk Pięknych, gdzie kształcił się w latach 1877–1881 pod kierunkiem profesorów Griepengerla, Müllera i Wurzingera⁵. Edukację uzupełniał w trakcie pobytu w Rzymie w 1881 roku dzięki uzyskaniu prestiżowej Prix de Rome. W 1882 roku powrócił do Polski, aby szlifować swoje umiejętności w Krakowie pod okiem Jana Matejki. Szybko stał się ulubionym uczniem kra-

kowskiego mistrza. O ile Matejko specjalizował się w wielkich kompozycjach historycznych, o tyle Styka od początku swojej twórczości skierował swe zainteresowania w stronę malarstwa religijnego. Pracując w Krakowie, wykonał szereg kompozycji związanych z tą tematyką. Często bywał też w rodzinnym Lwowie, gdzie w czerwcu 1884 roku ożenił się z Marią Ochrymowiczówną, swoją młodzieńczą miłością. Zamieszkali wspólnie w Krakowie – niestety już siedem miesięcy później Styka owdowiał.

W 1886 roku wyjechał do Paryża, by tam doskonalić swój warsztat artystyczny. W tymże roku, na Wielkanoc, poślubił w Kielcach swoją byłą uczennicę, której udzielał lekcji w Krakowie, Lucynę Olgiatti, z którą miał piątkę dzieci: Marię, urodzoną w Paryżu, Tadeusza i Adama, urodzonych w Kielcach (tych troje zostało malarzami) oraz Zofię i Janinę, urodzone we Lwowie. Po powrocie z Paryża w 1889 roku artysta zamieszkał z żoną w jej rodzinnych Kielcach⁶.

Kolejny etap jego działalności związany był ze Lwowem, gdzie przeniósł się z rodziną po wybudowaniu w 1890 roku domu z obszerną pracownią, zaprojektowanego przez znanego lwowskiego architekta Juliana Zachariewicza⁷. Artysta zdobył wówczas wielką sławę jako współautor słynnej *Panoramy Raclawickiej*,

5 MAŁACZYŃSKI 1930, s. 16.

6 *Ibidem*, s. 18–22.

7 *Lwów* 2001, s. 98.

wykonanej wspólnie z Wojciechem Kossakiem na Wystawę Krajową we Lwowie w 1894 roku⁸. Później powstały kolejne tego rodzaju kompozycje, już o charakterze religijnym: *Golgota* (1896) i *Męczeństwo chrześcijan w cyrku Nerona* (1899) – nawiązujące do *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza. Ostatnie lata życia Styka spędził we Włoszech, w swojej willi na Capri⁹, często też odwiedzając Rzym. Zmarł w Rzymie, dzień po audiencji u papieża, 28 kwietnia 1925 roku, i tamże został pochowany. W 1959 roku jego szczątki przeniesiono na cmentarz Forest Lawn w Los Angeles, gdzie spoczął obok swojego syna Tadeusza, w pobliżu amfiteatru z panoramą *Golgota*¹⁰.

Brak bliższych informacji o okolicznościach zamówienia łódzkiego obrazu u Styki. Musiało to nastąpić w 1885 roku, w okresie gdy lwowski malarz kończył studia u Matejki w Krakowie, a przed wyjazdem do Paryża. Momentem decydującym było zapewne nawiązanie przez Stykę kontaktów ze środowiskiem warszawskim. Do Warszawy malarz przyjechał po raz pierwszy w lutym 1884 roku. W salach Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych zaprezentował swój obraz *Regina Poloniae (Matka Błogosławiąca)*, za który otrzymał złoty medal¹¹. To zapewne zwróciło uwagę Juliusza Kunitzera na młodego twórcę. Łódzcy fabrykanci wykazujący zainteresowania artystyczne chętnie kolekcjonowali także obrazy polskich artystów, bywając często w Warszawie. Chociaż Kunitzer nie należał do grona kolekcjonerów, kwestie sztuki nie były mu zapewne całkowicie obojętne¹². W tym też czasie wykańczany był nowy kościół ewangelicko-augsburski w Łodzi, którego poświęcenie i oddanie do użytku

6. Jan Styka (1858–1926); za: A. Małaczyński, *Jan Styka (szkic biograficzny)*, odbitka z *Księgi pamiątkowej II Gimnazjum im. Szajnochy we Lwowie*, Lwów 1930

8 Na ten temat bogata literatura, m.in. *W kręgu Panoramy* 1985; TYSZKOWSKA 1986.

9 STRAGIEROWICZ 2016.

10 Podstawowe informacje biograficzne o artyście podają: STYKA M./STYKA A. 1930/2005; MAŁACZYŃSKI 1930; CZAPLIŃSKI 1985.

11 *Ibidem*, s. 18.

12 STRZAŁKOWSKI 1991 i KACPRZAK 2015 nie wymieniają J. Kunitzera wśród łódzkich kolekcjonerów.

wiernym miało nastąpić 1 października 1884 roku. Stąd zapewne idea, by zamówić obraz ołtarzowy u cieszącego się coraz większą sławą lwowianina¹³. Styka ponownie wystawiał w warszawskiej Zachęcie na początku 1886 roku.

Obraz dotarł do Łodzi w końcu 1885 roku, na przełomie listopada i grudnia. Fundatorowi zależało zapewne, by dzieło ozdobiło ukończoną niedawno świątynię przed świętami Bożego Narodzenia. Nabycie obrazu do łódzkiego kościoła u zdobywającego uznanie polskiego artysty wzbudziło zainteresowanie prasy. Po raz pierwszy o zamówieniu Kunitzera pisano pod koniec listopada, informując, że obraz przybędzie do Łodzi „w tych dniach”, i donosząc o sporządzonej pisemnej opinii Jana Matejki oraz Władysława Łuszczkiewicza, którzy wyrazili się o pracy Styki „z wielkim uznaniem”¹⁴.

Wkrótce doszło jednak do nieporozumienia. Na początku stycznia 1886 roku w „Dzienniku Łódzkim” podano bowiem, że obraz nosi tytuł *Rozmnożenie chleba na puszczy* [sic! zapewne w znaczeniu „na miejscu pustynnym”], przytaczając jednocześnie opinię o dziele zamieszczoną w popularnym wówczas warszawskim tygodniku „Biesiada Literacka”. Pisano tam o obrazie niezbyt pochlebnie: „Prawny rysunek, wyborne miejscami modelowanie stanowią zalety tego obrazu z figurami wielkości naturalnej; szary, brudny raczej koloryt oraz brak prawdziwego religijnego natchnienia są jego ujemnymi stronami”¹⁵. Już następnego dnia po przedrukowaniu powyższej wypowiedzi w gazecie pojawiło się sprostowanie proboszcza nowej łódzkiej parafii ewangelicko-augsburskiej, księdza Wilhelma P. Angersteina. Wyjaśnił on w nim, że obrazem nabytym dla łódzkiego kościoła przez J. Kunitzera jest dzieło zatytułowane *Chrystus nauczający uczniów i rzesze ludu*, zaś w „Biesiadzie Literackiej” opisano inną pracę Styki, eksponowaną aktualnie w Zachęcie¹⁶.

Obraz, który zawisł w łódzkim kościele, otrzymał kształt pionowego prostokąta o wymiarach 182 × 330 cm, zamkniętego górą półkolistą arkadą. Dopasowany został formą do centralnej wnęki ołtarza głównego (il. 7). Wykonano go techniką olejną na płótnie. Centralną figurą kompozycji jest Chrystus, którego stojąca postać, ponadnaturalnej wielkości, wypełnia środkową i górną część płótna, a wyniesiona została ponad otoczenie poprzez umieszczenie na dominującej nad terenem skale (il. 8). Dookoła zgromadziła się grupa słuchaczy, wśród nich

13 MAŁACZYŃSKI 1930, s. 18–19, pisze: „W czasie pobytu w Krakowie namalował Janek cały szereg obrazów (oprócz *Reginy Poloniae*), *Madonnę sielską*, *Chrystusa rozdzielającego chleb rzeszom*, *Magdalenę*, *Nowicjuszkę*, *Chrystusa nauczającego*, *Madonnę z koroną cierniową*, *Chrystusa nad Jerozolimą*, *Madonnę w bieli*, *Genjusza ulatającego*, nadto *Pochód na Sybir* i portret serdecznie kochanego prof. dr. Jordana”.

14 *Kronika Łódzka* 1885.

15 Cyt. za: SALVE 1886; *Kronika Łódzka* 1886a, s. 2.

16 *Kronika Łódzka* 1886b.

apostołowie, umieszczeni z tyłu, za Chrystusem, z uwidocznionymi na pierwszym planie dwiema postaciami, zapewne św. Piotra i św. Jakuba Starszego (?).

7–8. Jan Styka, *Chrystus nauczający uczniów i rzesze ludu (Kazanie na górze)*, 1885, kaplica św. Krzysztofa przy kościele jezuickim Najświętszego Serca Jezusa (dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty) w Łodzi – widok ogólny i fragment z postacią Chrystusa; fot. K. Stefański, 2017

Dzieło odwołuje się do obszernego fragmentu z Ewangelii św. Mateusza (Mt 5–7) o nauczaniu Chrystusa na górze (Kazanie na górze), rozpoczynającego się wersami: „Jezus widząc tłumy, wyszedł na górę. A gdy usiadł, przystąpili do Niego Jego uczniowie. Wtedy otworzył swoje usta i nauczał ich tymi słowami”¹⁷. Temat ten rzadko był podejmowany w sztuce, zapewne ze względu na brak dramaturgii sceny¹⁸. Można wszakże znaleźć w dziejach sztuki kilka znanych prac z ilustracją tego fragmentu Nowego Testamentu. Do najczęściej przytaczanych należy m.in. dzieło Fra Angelica z klasztoru San Marco we Florencji z 1442 roku, o statycznej kompozycji z siedzącymi wokół Chrystusa apostołami. Większą sławą cieszy się obraz znajdujący się w Kaplicy Sykstyńskiej, w dolnej części prawej ściany: *Kazanie na górze i uzdrowienie trędowatego*, autorstwa florentczyka

17 Mt 5, 1–2; cyt. za: Pismo Święte 1983, s. 18.

18 RÉAU 1957, s. 166, 318–320.

Cosima Rosselliego, z lat 1481–1483¹⁹. Artysta stworzył tutaj rozległą kompozycję podzieloną na dwie części – po lewej widzimy nauczającego Chrystusa, stojącego na niewielkim wzniesieniu pośród rzeszy wiernych, na tle górzystego krajobrazu. Po prawej umieszczono scenę uzdrowienia trędowatego. W historii sztuki zapisały się także grafiki Rembrandta o niekonwencjonalnej, pełnej ekspresji formie.

Spośród innych przykładów ujęcia tematu najbardziej istotne jest dla nas bliższe czasowo dzieło Duńczyka Carla Blocha (ur. w Kopenhadze w 1834 – zm. tamże w 1890), który przez wiele lat żył i pracował w Rzymie²⁰ (il. 9). Jest to obraz ze stworzonego przez artystę dużego cyklu, obejmującego 23 prace ilustrujące życie Jezusa, powstałego w latach 1865–1879 dla kaplicy zamku Frederiksborg w Kopenhadze. Cykl ten cieszył się w owym czasie dużym uznaniem i zdobył znaczny rozgłos²¹.

9. Carl Bloch, *Kazanie na górze*, ok. 1870, Kopenhaga, kaplica na zamku Frederiksborg; za: https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Bloch, [24.10.2022] domena publiczna

¹⁹ TRZECIAK 1992, s. 200–210.

²⁰ SWANE [b.r.].

²¹ HORNIG 1995.

Dzieło Duńczyka utrzymane jest w konwencji zgodnej z panującymi w 2. połowie XIX wieku tendencjami w malarstwie akademickim, nawiązującymi do sztuki wielkich twórców włoskiego renesansu. Dostrzec w nim można także wyraźne wpływy Nazareńczyków²², z których twórczością Bloch musiał się stykać w Rzymie, co wyraża się w jasnej, nasyconej kolorystyce i uspokojonej kompozycji. Chrystus siedzi na skale z podniesioną ręką, poniżej skupieni są słuchacze. Za nim, w głębi, w górnym prawym narożu dostrzegamy apostołów.

Jan Styka z pewnością znał dzieło Blocha, jeżeli nie w oryginale, to z reprodukcji, gdyż w jego pracy dostrzegamy pewne z nim zbieżności. Należy do nich pomysł umieszczenia głów apostołów za głową Chrystusa, co może też mieć wymowę symboliczną – ukazuje ich jako tych, którzy będą nosicielami słów swojego nauczyciela. Są też duże różnice – przede wszystkim Styka wprowadził stojącą postać Chrystusa, niezgodnie z zapisem biblijnym. Zapewne chodziło o uzyskanie bardziej wertykalnych proporcji, tak by dostosować kształt obrazu do przeznaczonej nań przestrzeni ołtarzowej. Ale stojącego Chrystusa spotykamy również we wspomnianych powyżej wcześniejszych dziełach Rosseliego czy Rembrandta. Jezus ubrany jest w czerwoną tunikę i granatowy płaszcz. Prawą rękę wznosi ku górze w geście napomnienia, nauczania. Tło dla jego sylwetki tworzą ciemne, skłębione chmury.

W dolnej części obrazu Styki pojawia się siedząca postać w złocistej szacie – najprawdopodobniej św. Jan Ewangelista, pierwotny patron kościoła. Zaszuchany pochyla głowę, nie patrząc na Chrystusa. Na pierwszym planie, w lewym dolnym narożu, artysta umieścił trzyosobową grupę: mężczyzna i kobieta, ukazani od tyłu w półpostaci, w strojach charakterystycznych dla Bliskiego Wschodu, patrzący na Chrystusa, a pomiędzy nimi zwrócona w kierunku widza głowa kilkuletniego dziecka, która jest mocnym, przyciągającym uwagę akcentem. Złocista szata św. Jana i biała kobiety w dolnym narożu tworzą ważne akcenty kolorystyczne urozmaicające wyraz plastyczny kompozycji (il. 10).

Dzieło Styki różni od obrazu Blocha ciemniejsza kolorystyka, a przede wszystkim duża ekspresja przedstawienia. Polski artysta uniknął tu przejętych przez Duńczyka od Nazareńczyków cech: statyczności i nasyconego, niekiedy nieco „cukierkowatego” kolorytu. Obraz z łódzkiego kościoła jezuitów to pewnością dzieło wysokiej klasy, dobrze ilustrujące nowotestamentową treść i chrześcijańskie nauczanie ukazujące Chrystusa jako nosiciela Bożego słowa. Styka zdecydowanie próbował tutaj odejść od idealizującej stylistyki Nazareńczyków, ciągle obecnej w sztuce religijnej tamtego okresu²³, wprowadzając mocniejsze akcenty

22 Na ten temat bogata literatura, m.in.: ANDREWS 1974; GALLWITZK 1981; *German Masters* 1981; SCHINDLER 1982; HOLLEIN/STEINLE 2005.

23 LUBOS-KOZIEŁ 2009, s. 10.

realistyczne, powagę i surowość formy, dynamizując poprzez wyrazistą, dominującą postać Chrystusa ukazywaną zazwyczaj statycznie scenę.

10. Jan Styka, *Chrystus nauczający uczniów i rzesze ludu (Kazanie na górze)*, fragment, 1885, kaplica św. Krzysztofa przy kościele jezuitckim Najświętszego Serca Jezusa (dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty) w Łodzi; fot. K. Stefański, 2017

Warto jeszcze pokusić się o usytuowanie łódzkiego dzieła w dorobku lwowskiego malarza. Choć tematyka religijna wraz z patriotyczną wypełniają jego *oeuvre*, trudno znaleźć dzieła artysty o podobnym charakterze – oszczędne w formie i równocześnie pełne religijnego wyrazu. Najbliższy tematyką łódzkiemu dziełu jest obraz znajdujący się w kieleckim kościele św. Wojciecha: *Cudowne rozmnożenia chleba na pustyni*, który miał powstać w 1889 roku²⁴ (il. 11). Choć postać Chrystusa jest ukazana w sposób zbliżony do tej z kościoła jezuitów, to kompozycja jest w tym wypadku zagęszczona, z wprowadzeniem wielu postaci. Do tego w górnej strefie umieszczono aniołki przytrzymujące Eucharystię, które obniżają artystyczną wartość kompozycji – być może element ten domalowany został wtórnie. Tytuł obrazu odpowiada dziełu opisywanemu w 1886 roku przez

24 STYKA M./STYKA A. 1930/2005, s. 24; *Historia kościoła*, <http://wojciech-kielce.pl/o-parafii/historia-kosciola/> [dostęp: 4.01.2022].

warszawską „Biesiadę Literacką”, o którym była wcześniej mowa, a dzieło sygnowane jest „Jan Styka, 1885 r.”²⁵ Jest to więc z pewnością obraz, jaki pojawił się na warszawskiej wystawie, a datowanie „1889 r.” podawane w źródłach parafialnych i w monografii Styków jest błędne. Artysta podarował parafii swoją pracę sprzed kilku lat w 1889 roku – stąd pojawiające się fałszywe datowanie – być może wówczas domalowując górną partię z adoracją Eucharystii. Z pewnością łódzkie dzieło zdecydowanie góruje pod względem klasy artystycznej nad obrazem kieleckim. Styka w czasie kilkuletniego pobytu w Kielcach wykonał do tego kościoła jeszcze kompozycje *Św. Jan Nepomucen*; *Św. Józef*; *Św. Rozalia* i *Św. Franciszek* – mogły to być prace wykonane wcześniej i ofiarowane świątyni w czasie pobytu w mieście²⁶.

11. Ołtarz główny w kościele św. Wojciecha w Kielcach z obrazem Jana Styki, *Cudowne rozmnożenie chleba na pustyni*, 1885; fot. D. Rutkowska-Siuda, 2017.

25 MAZUREK 1935, s. 54–55.

26 STYKA M./STYKA A. 1930/2005, s. 24.

Uwagę należy poświęcić powojennym dziejom obrazu Styki. Kościół św. Jana Ewangelisty natychmiast po wyzwoleniu Łodzi spod niemieckiej okupacji, w styczniu 1945 roku przejęty został przez zakon jezuitów – o czym wspomniano już na wstępie. Świątynię ponownie poświęcono, w obrządku rzymskokatolickim, nadając jej wezwanie Najświętszego Serca Jezusa²⁷. Obraz Styki wyjęty został z ołtarza głównego i zawieszony nad emporą na bocznej ścianie transeptu północnego. Głównym tego powodem był z pewnością fakt, że nie pasował do nowego wezwania świątyni, ale zapewne i jego surowa forma nie odpowiadała estetycznej wrażliwości nowych gospodarzy obiektu. Na jego miejsce zawieszono kompozycję *Najświętsze Serca Jezusa*, zgodną z nowym wezwaniem, przeniesioną prawdopodobnie z dawnego, przedwojennego kościoła jezuitów pw. Niepokalano Poczęcia Najświętszej Marii Panny, obecnego kościoła środowisk twórczych, przy ul. M. Skłodowskiej-Curie²⁸. Ze względu na to, że nie był on dostosowany rozmiarami do przestrzeni ołtarzowej, traktowano go przypuszczalnie jako tymczasowy i w 1948 roku zastąpiono obrazem o odpowiednich rozmiarach, który na stałe zajął miejsce w ołtarzu głównym łódzkiego kościoła jezuitów i znajduje się w nim do dnia dzisiejszego. Jest to kompozycja *Najświętsze Serce Jezusa*, będąca dziełem malarza Jana Dziewałtowskiego-Gintowta (1904–1980) (il. 12). Urodził się on w Irkucku na Syberii, ale lata młodości związały go z Wilnem, gdzie w latach 1924–1927 studiował na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu im. Stefana Batorego. Po 1945 roku Dziewałtowski-Gintowt trafił do Łodzi i czynnie włączył się w tutejsze życie artystyczne. Do łódzkiego kościoła jezuitów wykonał kilka prac, z których kompozycję znajdującą się współcześnie w ołtarzu głównym należy uznać za najważniejszą²⁹.

Obraz Jana Styki po usunięciu z ołtarza przez ponad 50 lat wisiał na ścianie nad emporą, słabo widoczny, coraz bardziej zabrudzony i zapomniany. Jego losy zmieniło podjęcie w końcu ubiegłego stulecia kompleksowych prac remontowych świątyni³⁰. Z inicjatywy ojca Józefa Łągwy, ówczesnego superiora łódzkiego domu jezuitów, obraz zdjęto z miejsca, gdzie wisiał tak długo, i w 2002 roku poddano renowacji. Prace prowadził konserwator dzieł sztuki Tomasz Ostaszewski³¹. Powierzchnia płótna została oczyszczona, ściemniałe werniksy usunięto, liczne spękania i drobne ubytki warstwy malarskiej uzupełniono. Po pracach tych płótno

27 *Diecezja Łódzka...* 1987, s. 178–179.

28 GRALIŃSKI 1952, s. 305; MARXEN-WOLSKA/WOLSKI 2000.

29 Informacje o artyście zawdzięczam jego córce, Jadwidze Dziewałtowskiej-Gintowt, której składam serdeczne podziękowania za okazaną pomoc.

30 STEFAŃSKI 1999; STEFAŃSKI 2004.

31 Informacje uzyskane od ojca Józefa Łągwy SJ z parafii Najświętszego Imienia Jezus w Łodzi.

odzyskało swój dawny blask i przeniesione zostało do domu zakonnego. Pojawiła się idea zawieszenia go na bocznej ścianie prezbiterium, a jego dopełnieniem miałyby się stać tej samej wielkości i tego samego kształtu płótno z przedstawieniem jezuickiego męczennika i świętego, Andrzeja Boboli, który w tym czasie został ogłoszony patronem Polski. Nowy obraz miał zawisnąć na przeciwległej ścianie prezbiterium kościoła. Przedstawiony przez Tomasza Ostaszewskiego projekt kompozycji nie spełnił jednak oczekiwań zleciodawców. Problemy ze znalezieniem wykonawcy obrazu na odpowiednim poziomie artystycznym oraz kwestie finansowe sprawiły, że z pomysłu tego zrezygnowano. Obraz Styki trafił ostatecznie do kaplicy św. Krzysztofa stojącej obok kościoła jezuitów i wisi tam obecnie na tylnej ścianie. Z pewnością zasługuje jednak na lepszy los i bardziej godne wyeksponowanie. Niniejszy tekst ma na celu przypomnienie dzieła, podkreślenie jego artystycznej rangi i znaczącej pozycji w dorobku Jana Styki, w którym tematyka religijna odgrywała doniosłą rolę.

12. Ołtarz główny w kościele pw. Najświętszego Serca Jezusa (dawny kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Ewangelisty) w Łodzi z obrazem Jana Dziewałtowskiego-Gintowta, *Najświętsze Serce Jezusa*, 1948; fot. K. Stefański, 2017.

Bibliografia

Opracowania

- ANDREWS 1974 – Keith Andrews, *Die Nazarener*, München 1974.
- ANGERSTEIN 1909 – Wilhelm Petrus Angerstein, *Andenken an die Jubelfeste in der St. Johannismehrde zu Lodz am 8. und 10 Oktober*, Lodz 1909.
- BADZIAK 1997 – Kazimierz Badziak, *Juliusz Kunitzer – symbol Łodzi wielonarodowościowej i wielkoprzemysłowej*, [w:] *Polacy, Niemcy, Żydzi. Sąsiedzi dalecy i bliscy*, red. Paweł Samuś, Łódź 1997, s. 192–228.
- CZAPLIŃSKI 1985 – Czesław Czapliński, *The Styka Family Saga/Saga rodu Styków*, New York 1985.
- Diecezja Łódzka...* 1987 – *Diecezja Łódzka. Terytorium, organizacja, duchowieństwo*, Łódź 1987.
- DIETRICH [1934] – Joseph Dietrich, *50 Jahre göttlicher Barmherzigkeit. Festschrift anlässlich der 50-jährigen Jubiläums der evang.-luth. St. Johannismehrde zu Lodz*, Łódź [1934].
- GALLWITZ 1981 – Klaus Gallwitz, *Die Nazarener in Rom*, Ausstellungskatalog, München 1981.
- German Masters* 1981 – *German Masters of the Nineteenth Century*, red. Bradford D. Keller, Ausstellungskatalog des The Metropolitan Museum of Art, New York 1981.
- GRALIŃSKI 1952 – Tadeusz Graliński ks., *Spis parafii i kościołów diecezji łódzkiej i krótki ich opis historyczny*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1952, nr 10–11, s. 295–328.
- HOLLEIN/STEINLE 2005 – Max Hollein, Christa Steinle, *Religion Macht Kunst. Die Nazarener. Katalog zur Ausstellung in der Schirn Kunsthalle Frankfurt*, Köln 2005.
- HORNIG 1995 – Christian Hornig, *Bloch, Carl Heinrich*, [w:] *Saur. Allgemeines Künstler Lexikon. Die Bildenen Künstler aller Zeiten und Völker*, t. II: *Biklar-Bobrov*, red. M. Hartwig, et al., München–Leipzig 1995, s. 529–530.
- KACPRZAK 2015 – Dariusz Kacprzak, *Kolekcje Ziemi Obiecanej. Zbiory artystyczne łódzkiej burżuazji wielkoprzemysłowej w latach 1880–1939* (Biblioteka Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, 6), Warszawa 2015.
- Kronika Łódzka* 1885 – *Kronika Łódzka*, „Dziennik Łódzki” 1885, nr 255, s. 224.
- Kronika Łódzka* 1886a – *Kronika Łódzka*, „Dziennik Łódzki” 1886, nr 9, s. 2.
- Kronika Łódzka* 1886b – *Kronika Łódzka*, „Dziennik Łódzki” 1886, nr 10, s. 2.
- LUBOS-KOZIEŁ 2009 – Joanna Lubos-Kozieł, *XIX-wieczne malarstwo religijne jako przedmiot badań historii sztuki*, „Sacrum et Decorum”, 2009, t. II, s. 8–15.
- Lwów* 2001 – *Lwów. Ilustrowany przewodnik*, red. Jurij Biriulow, Lwów–Wrocław 2001.
- MAŁACZYŃSKI 1930 – Aleksander Małaczyński, *Jan Styka (szkic biograficzny)* (odbitka z Księgi pamiątkowej II Gimnazjum im. Szajnochy we Lwowie), Lwów 1930.
- MARXEN-WOLSKA/WOLSKI 2000 – Ewa Marxen-Wolska, Jerzy Wolski, *Malowidła w prezbiterium kościoła środowisk twórczych w Łodzi*, [w:] *Sztuka w Łodzi. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej z okazji 45. rocznicy łódzkiego Oddziału Stowarzyszenia Historyków Sztuki w 575. rocznicę nadania Łodzi praw miejskich, 4–5 czerwca 1998 roku*, red. Jadwiga Szewczyk, Łódź 2000, s. 99–104.

- MAZUREK 1935 – Franciszek Mazurek, *Kościół i parafia św. Wojciecha w Kielcach (opis historyczno-prawny)*, Kielce 1935, s. 54–55.
- PEŁKA 1971 – Bolesław Pełka, *Kunitzer Karol Juliusz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 16, z. 68, Wrocław 1971, s. 198–199.
- Pismo Święte 1983 – Pismo Święte Nowego Testamentu, w przekładzie z języka greckiego, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich, Wrocław 1983.
- RÉAU 1957 – Réau Louis, *Iconographie de l'art chrétien*, Paris 1957.
- SALVE 1886 – Salve, *Z krainy piękna*, „Biesiada Literacka” 1886, nr 2, s. 21.
- SCHINDLER 1982 – Herbert Schindler, *Nazarener – Romantischer Geist und christliche Kunst im 19. Jahrhundert*, Regensburg 1982.
- STEFAŃSKI 1999 – Krzysztof Stefański, *Kościół ojców jezuitów p.w. Najświętszego Serca Jezusa w Łodzi. Dzieje i współczesność*, Łódź 1999.
- STEFAŃSKI 2004 – Krzysztof Stefański, *Problemy renowacji dziewiętnastowiecznej architektury sakralnej na przykładzie zabytków łódzkich*, [w:] *Dzieło sztuki a konserwacja. Materiały LI Ogólnopolskiej Sesji Naukowej SHS*, Kraków 20–22 XI 2003, Kraków 2004, s. 251–273.
- STRAGIEROWICZ 2016 – Beata Stragierowicz, „*Quo vadis*” i zapomniane kapryjskie muzeum. W 120 rocznicę powieści Henryka Sienkiewicza, „Roczniki Sztuki Śląskiej” 2016, t. XXV, s. 261–272.
- STRZAŁKOWSKI 1991 – Jacek Strzałkowski, *Artyści, zbieracze, obrazy*, Łódź 1991.
- STYKA M./STYKA A. 1930/2005 – Maria Styka, Andrew Styka, *Styka – The Art and Family Memories*, [b.m.w.] 2005.
- SWANE [b.r.] – Swane Leo, *Bloch Carl Heinrich*, [w:] *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart...*, red. Ulrich Thieme, Felix Becker, t. IV, Leipzig [b.r.], s. 120–121.
- TRZECIAK 1992 – Przemysław Trzeciak, *Malarstwo włoskie XV wieku*, [w:] *Sztuka świata*, t. V, red. Przemysław Trzeciak, Warszawa 1992, s. 165–216.
- TYSZKOWSKA 1986 – Krystyna Tyszkowska, *Panorama Raclawicka: 90 lat niezwykłych dziejów*, Wrocław 1986.
- W kręgu Panoramy* 1985 – *W kręgu Panoramy Raclawickiej*, red. Bożena Steinborn, Wrocław 1985.

Netografia

<http://wojciech-kielce.pl/o-parafii/historia-kosciola/> [dostęp: 4.01.2022].